

ԱՎԱԳ Ա. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Պատմական գիտ. թեկնածու, ՀՀ ազգային արխիվ

ՎԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՍՈՒՄԻ 1920–1930-ԱՎԱՆ ԹԹ. ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐԸ
ՎԱՅԱՍՏԱՆՅԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

Սկիզբը՝ նախորդիվ

Թիվ 52

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ №37

Հայաստանի Կ(Բ)Կ ԿԿ Բյուրոյի նիստի,
18/II-1935 թ.

ԼՍԵՑԻՆ՝

5. Հայաստանում Մարտնչող Անաստվածների Միության մասին
(Արխիվյան):

ՈՐՈՇԵՑԻՆ՝

Հայաստանում հակակրոնական աշխատանքի վիճակը ԿԿ ծայրահեղ
անբավարար է համարում: Կուսակցական, արհմիութենական կազմա-
կերպությունները եւ խորհրդային մարմինները հակակրոնական ճակա-
տի հանդեպ իրենց ուշադրությունը թուլացրել են: Հայաստանի ՄԱՄ ԿԽ
մի քանի տարիների ընթացքում փաստացի անգործունյա է եղել:

ԿԿ Բյուրոն որոշում է.

1. Ազատել ԿԽ-ում աշխատանքից Վարդունուն, թողնելով «Անաստ-
ված» ամսագրի խմբագիր:

2. ԿԽ նախագահ հաստատել Ս. Շահվերդովային:

3. Հանձնարարել Ս. Շահվերդովային ԿԿ-ին հաստատման համար
ներկայացնել ԿԽ նախագահության կազմը եւ 1935 թ. առաջին կիսամյա-
կի աշխատանքի նախագիծը:

4. 1935 թ. մայիսի վերջին գումարել ՄԱՄ հանրապետական համա-
գումար:

ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 15, գ. 11, թ. 85: Բնագիր: Մեքենագիր:

Թարգմ. ռուս.:

ԹԻՎ 53

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ №87

Հայաստանի Կ(բ)Կ ԿԿ Բյուրոյի նիստի, 20/II-1936

ԼՍԵՑԻՆ՝

16. «Անաստված»¹ ընկերության մասին (Խանջյան):

ՈՐՈՇԵՑԻՆ՝

1. Հաստատել «Անաստված» ընկերության նախագահ Պ. Պետրոսյանին (համատեղություն), փոխնախագահ Ֆահրեդյանին, քարտուղար Խաչատրյանին:

2. Հանձնարարել Դզնունուն² «Անաստված» ընկերությանը կինոյի համար ձայնային սարքավորում փոխանցել:

ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 16, գ. 20, թ. 74: Բնագիր: Մեքենագիր: Թարգմ. ռուս.:

ԹԻՎ 54

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ №94

Հայաստանի Կ(բ)Կ ԿԿ Բյուրոյի նիստի, 16/IV-36

ԼՍԵՑԻՆ՝

20. Մարտնչող անաստվածների միության մասին:

ՈՐՈՇԵՑԻՆ՝

ԿԿ համարում է, որ վերջին ժամանակ մի շարք շրջկոմներ թերագնահատում են հակակրոնական ագիտացիայի եւ քարոզչության քաղաքական նշանակությունը. ՄԱՄ շրջանային խորհուրդները հստակ դեկլարում չեն ստանում, իսկ որոշ շրջաններում (Կիրովական, Ղափան, Արթիկ, Աշտարակ, Աբարան) այդ խորհուրդներն ընդհանրապես չեն գործում:

Համարելով նման դրությունն անթույլատրելի, ԿԿ Բյուրոն որոշում է.

1. ՀԿ(բ)Կ ՔԿ-ներին³ եւ ՇԿ-ներին⁴ առաջարկել Բյուրոյի նիստերում քննարկել Անաստվածների ընկերության⁵ աշխատանքների վիճակը եւ իրական աշխուժացման համար նախանշել գործնական միջոցառում-

¹ Նկատի ունի Մարտնչող անաստվածների միությունը:² Դզնունի Դանիել (1895–1967): 1923–1937 թթ.՝ «Հայկինո»-ի տնօրեն, 1938–1943 թթ. բոնադատվել է:³ Քաղաքային կոմիտեներ (կոմկուսի):⁴ Շրջանային կոմիտեներ (կոմկուսի):⁵ Նկատի ունի Մարտնչող անաստվածների միությունը:

ներ: Վերանայել Ընկերության շրջխորհուրդների ղեկավար կազմերը՝ տոկոսն եւ աշխատունակ ընկերներով թարմացման ու ապահովման տեսանկյունից:

2. Առաջարկել Մարտնչող անաստվածների ընկերության ԿԽ-ին իրականացնել ընկերության անդամների հաշվառում եւ աշխատանք ծավալել նոր անդամների ներգրավման ուղղությամբ, մասնավորապես գյուղերում ընդլայնելով ընկերության ցանցը:

3. ՄԱԸ⁶ ԿԽ-ին, ՀԼԿԵՄ ԿԿ-ին եւ ԼուսԺԿ-ին՝ ուժեղացնել դպրոցներում հակակրոնական աշխատանքը:

4. Պետհրատին՝ նախանշել հրատարակչության ծրագրում հանրամատչելի հակակրոնական գրականության տպագրությունը: ԿԿ Մշակութիւնսին⁷ եւ ՄԱԸ ԿԽ-ին՝ հրատարակչության համար գրականություն (բնագիր եւ թարգմանչական) ընտրել:

5. «Խ. Հ.»⁸, «Կոմունիստ»⁹, «Կզլ Շաֆակ»¹⁰, «Ավանգարդ»¹¹ եւ շրջանային թերթերի խմբագրություններին՝ ուժեղացնել մամուլի էջերում հակակրոնական ագիտացիայի եւ քարոզչության հարցերի եւ գործընթացի լուսաբանումը:

6. Քաղկոմներին եւ շրջկոմներին՝ ՄԱԸ-ին դասախոսական ու խորհրդատվական աշխատանքներում օգնություն ցուցաբերման համար տրամադրել կուսակցության անդամներ եւ որակաորված գիտական աշխատողներ:

7. Հաստատել ՄԱԸ ԿԽ հետեւյալ կազմը՝ Պ. Պետրոսյան (նախագահ), Ն. Դաբաղյան, Ս. Շահվերդովա, Ա. Մոկացյան, Բզնունի, Հ. Գյուլի-Քելիսյան, Ե. Վահրադյան (փոխնախագահ), Կ. Խաչատրյան (պատ[ասխանատու] քարտուղար), Մ. Հուսեյնովա, Գ. Ղազարյան, Ա. Մակինց, Ս. Դավթյան:

ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 16, գ. 21, քթ. 137–138: Բնագիր: Մեքենագիր:
Թարգմ. ուսու.

⁶ Մարտնչող անաստվածների ընկերություն (միություն):

⁷ Մշակութային-լուսավորչական բաժին:

⁸ «Խորհրդային Հայաստան» — ՀԿԿ ԿԿ պաշտոնաթերթ, 1921–1940:

⁹ «Կոմունիստ» («КОМУНИСТ») — ՀԿԿ ԿԿ պաշտոնաթերթ, ուսերեն:

¹⁰ «Կզլ Շաֆակ» — ՀԿԿ ԿԿ պաշտոնաթերթ, թուրքերեն:

¹¹ «Ավանգարդ» — Հայաստանի լենինյան կոմունիստական երիտասարդական միության ԿԿ եւ Երեւանի կոմիտեի պաշտոնաթերթ, հրատարակվել է Երեւանում 1923-ից:

ԹԻՎ 55

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ №110

Հայաստանի Կ(բ)Կ ԿԿ Բյուրոյի նիստի, 23 հուլիս 1936 թ.

ԼՍԵՑԻՆ՝

47. Աշտարակի եւ այլ շրջաններում կրոնական տրամադրությունների աշխուժացման մասին (ԿԿ հանձնաժողով՝ Արիսյան):

ՈՐՈՇԵՑԻՆ՝

Հաստատել ներկայացված առաջարկները¹²:

ԱՇՏԱՐԱԿԻ ԵՒ ԱՅԼ ՇՐՋԱՆՆԵՐՈՒՄ

ԿՐՈՆԱԿԱՆ ՏՐԱՄԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՇԽՈՒԺԱՅՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

ԿԿ Բյուրոն նշում է, որ Աշտարակի շրջանում հունիսի 1-ին եւ 2-ին, կրոնական տոների հետ կապված, կուսակցական եւ կոմերիտական կազմակերպությունների անգործության շնորհիվ, տերտերներին հաջողվել է կազմակերպել նշանակալից հավաքներ, հիմնականում՝ երիտասարդների, Փարպիի եւ Օշականի վանքերում:

ԿԿ նշում է, որ վերջին ժամանակ տեղի են ունեցել տերտերների գործունեության կենդանացման փաստեր, բացահայտ կրոնական քարոզչության փորձեր, գոյություն ունեցող օրենքների խախտումներ հավատքի ծառայողների կողմից կրոնական ծեսերի նշման կարգի մասին եւ այլն, նույնպես եւ այլ շրջաններում:

Դաշնակ տարրերի մնացուկների կողմից ղեկավարվող եւ ուղղորդվող տերտերների կրոնական քարոզչության լեգալացման այդ փորձերը տեղական կուսակցական ու ԵԿՄ¹³ կազմակերպությունների կողմից անհրաժեշտ հակահարված չեն գտնում: Աշտարակի, Վաղարշապատի եւ Ապարանի ՇԿ-ները չնայած ԿԿ բազմաթիվ ցուցումներին եւ պահանջներին ոչ միայն չեն բարելավել հակակրոնական քարոզչության գործը, այլ հակառակը, դեպքերի մեծ մասում այն չեն էլ վարել:

Տերտերների աշխատանքին նպաստում է նաեւ այն, որ շրջանային կուսակցական կոմերիտական կազմակերպությունները, ակումբները եւ այլ մշակութային-լուսավորչական հիմնարկություններն անբավարար են

¹² Ձեռագրով ավելացված է՝ «Ուղարկել կուսակցության եւ կոմերիտիության բոլոր շրջկոմներին»:

¹³ Երիտասարդության կոմունիստական միություն — կոմերիտմիություն:

զբաղվում կոլտնտեսականների մշակութային հանգստի կազմակերպմամբ եւ սպասարկմամբ, մասնավորապես՝ երիտասարդության, զանգվածային ժողովրդական տոնախմբություններ, խրախճանքներ եւ այլն չեն կազմակերպում:

ԿԿ նշում է, որ Մարտնչող Անաստվածների Միությունն անգործություն է ցուցաբերում, ՄԱՄ շատ շրջանային կազմակերպություններ փաստացի իրենց գործունեությունը դադարեցրել են, իսկ մյուսները՝ ՄԱՄ Կենտրոն[ական] Խորհրդի կողմից պատշաճ ղեկավարում եւ օգնություն չեն ստանում:

ՀԿ(բ)Կ եւ ՀԵԿՄ¹⁴ շրջանային կոմիտեների եւ սկզբնական կազմակերպությունների հակակրոնական քարոզչության գործի հանդեպ նման վերաբերմունքը համարելով խիստ անթույլատրելի՝ ԿԿ վճռականորեն պահանջում է բոլոր կուսակցական եւ ԵԿՄ կազմակերպություններից ամենայն վճռական կերպով կասեցնել բազմաթիվ կազմակերպությունների գործունեության մեջ առկա հակակրոնական աշխատանքի նշանակության թերազնահատումը: Այդ կապակցությամբ ԿԿ Բյուրոն որոշում է.

1. Պարտավորեցնել շրջկոմներին իրենց անմիջական ղեկավարության ներքո վերցնել հակակրոնական քարոզչության գծով ամբողջ աշխատանքը, դիտարկելով այն որպես իրենց զանգվածային քաղաքական-դաստիարակչական աշխատանքի մաս:

2. ՀԼԿԵՄ¹⁵ ԿԿ-ին՝ երիտասարդության շրջանում հակակրոնական աշխատանքի ուժեղացման միջոցներ ձեռնարկել: Հաստատել այնպիսի կարգ, որպեսզի շրջանային կազմակերպությունները պարբերաբար հակակրոնական աշխատանքի ընթացքի մասին ՀԼԿԵՄ ԿԿ Բյուրոյին հաշիվ տան:

3. ՀԿ(բ)Կ ԿԿ Մշակութ-լուսավորչական բաժնին՝ ՀԼԿԵՄ ԿԿ-ի, Լուսժող-կոմատի Քաղլուսավորչական վարչության հետ համատեղ նախանշել եւ իրականացնել միջոցառումների շարք աշխատավորների հանգստի կազմակերպման եւ սպասարկման ուղղությամբ, հատկապես՝ կոլտնտեսային երիտասարդության, աշխուժացնելով եւ լայնորեն օգտագործելով ինքնագործ արվեստի խմբակները, շրջանային թատրոնները, երաժշտական

¹⁴ Հայաստանի երիտասարդության կոմունիստական միություն:

¹⁵ Հայաստանի լենինյան կոմունիստական երիտասարդության միություն:

համուլթները, հատուկ ուշադրություն դարձնելով զանգվածային տոնակատարությունների, խորախճանքների եւ այլնի կազմակերպման վրա:

4. ԿԿ Դպրոցական բաժնին, ՀԼԿԵՄ ԿԿ-ին եւ լուսժողովոմատին հրահանգել պարբերաբար օգնել ժողովրդական կրթության բաժիններին դպրոցում եւ դպրոցից դուրս երեխաների շրջանում դաստիարակչական աշխատանքի գործընթացում հակակրոնական քարոզչության ուժեղացման գծով, դրանում մտցնելով ակտիվ հակակրոնական դաստիարակության անհրաժեշտ տարրեր: Դասագրքերում, հատկապես՝ մայրենի լեզվի եւ գրականության, բաղկացուցիչ նյութեր հավելել:

5. ԿԿ Դպրոցների բաժնին՝ ԿԳԿ հետ համատեղ 10-րյա ժամկետում վերանայել Պատմական հուշարձանների պահպանության կոմիտեի տնօրինման տակ գտնվող վանքերի եւ եկեղեցիների ցանցը, ինչպես նաեւ՝ այն անձանց կազմը, որոնց տեղերում հանձնարարված է դրանց պահպանությունը, մաքրելով նրանց շարքերը ներթափանցած օտար եւ թշնամի տարրերից:

6. ԿԿ Մշակութ-լուսավորչական բաժնին՝ ներկայացնել ԿԿ Բյուրոյի հաստատմանը ՄԱՄ Կենտրոնական Խորհրդի նոր աշխատունակ կազմ եւ ՄԱՄ կազմակերպությունների աշխատանքի աշխուժացման եւ ամրապնդման գծով միջոցառումներ:

7. Աշտարակի ՇԿ քարտուղար Բալյանին պարզաբանել, որ Փարպիում եւ Օշականում հավաքները կարող էին տեղի ունենալ միայն շրջանում կուսակցական-զանգվածային աշխատանքի անբարեհույս դրության պայմաններում, մի շարք գյուղերի կոմունիստների անբավարար քաղաքական զգոնության եւ սկզբնական կուսկազմակերպությունների հետ ՇԿ-ների անբավարար կապի դեպքում:

ԿԿ նախազգուշացնում է բոլոր կուսակցական եւ կոմերիտական կազմակերպություններին, որ կազմակերպություններում հակակրոնական աշխատանքի անթույլատրելի անտեսումը եւ թերագնահատումը հաճախ վկայում է դասակարգային թշնամու մնացուկ դաշնակ տարրերի դեմ զգոնության բխցման մասին, որոնք փորձում են զանգվածների վրա իրենց ազդեցությունն իրացնել նրանց շրջանում կրոնական գաղափարախոսության զարթոնքի եւ բորբոքման ճանապարհով:

ԿԿ պարտավորեցնում է բոլոր Քաղկոմներին եւ Շրջկոմներին մոտակա ժամանակ այդ գործում վճռական բեկում իրականացնել եւ հակակրոնական քարոզչությունը պատշաճ բարձունքի դնել:

ԿԿ Մշակութա-լուսավորչական բաժնին՝ նախապատրաստել ԿԿ Բյուրոյում օգոստոս-սեպտեմբեր ամիսներին լսելու Աշտարակի, Վաղարշապատի եւ Ստեփանավանի ՇԿ-ների զեկուցագրերն այդ շրջաններում հակակրոնական աշխատանքի մասին:

ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 16, գ. 41, թթ. 63–65, գ. 24, թթ. 134–136: Բնագիր:

Մեքենագիր: Թարգմ. ուսու.:

ԹԻՎ 56

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ №46

Հայաստանի Կ(բ)Կ ԿԿ Բյուրոյի նիստի, 21 դեկտեմբեր 1937

ԼՍԵՑԻՆ՝

17. Հայաստանում Անաստվածների Միության աշխատանքի մասին (Մնեյան):

ՈՐՈՇԵՑԻՆ՝

1. Առաջարկել ՄԱՄ Կենտրոնական Խորհրդին ք. Երեւանում ՄԱՄ քաղաքային եւ շրջանային ակտիվի պատրաստման եւ վերապատրաստման մշտական դասընթացներ կազմակերպել:

2. Հայաստանի բոլոր շրջաններում ՇԿ-ների կուսկաբինետներին կից կազմակերպել ՄԱՄ ակտիվի պատրաստման 10-օրյա դասընթացներ, ապահովելով դրանք դասախոսների շարժական կազմով:

3. Հայաստանի Պետհրատին պարտավորեցնել 1938 թ. հրատարակչական ծրագրում նախատեսել հակակրոնական գրքերի եւ գրքուկների տպագրություն, ինչպես բնագրով, այնպես էլ՝ թարգմանչական:

4. Առաջարկել շրջկոմներին մինչեւ 1938 թ. փետրվարի 1-ի ժամանակաշրջանը իրականացնել Մարտնչող Անաստվածների Միության շրջկոմ-ֆերանսներ:

5. ՄԱՄ հանրապետական համագումարը նախատեսել 1938 թ. փետրվարի 15-ին:

6. ՀԿ(բ)Կ ԿԿ Մշակութա-լուսավորչական բաժնին առաջարկել քննարկել Մարտնչող Անաստվածների Միության ԿԽ-ին կից դասախոսական բյուրոյի կազմը, դրա համար ընտրելով գիտականորեն պատրաստված դասախոսների:

ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 17, գ. 53, թ. 178: Բնագիր: Մեքենագիր: Թարգմ. ուսու.:

ԹԻՎ 57

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ N 72

ՀԿ(բ)Կ ԿԿ Բյուրոյի նիստի, 27 մարտ 1938 թ.

ԼՍԵՑԻՆ՝

10. Հայաստանի Մարտնչող Անաստվածների Միության աշխատանքի եւ հակակրոնական քարոզչության վիճակի մասին (Լոգավիճակի):

Արտահայտ[վեցին] Բ. Մարտիրոսյան, Լ. Օսիպյան, Խ. Հակոբջանյան, Գր. Հարությունյան¹⁶:

ՈՐՈՇԵՑԻՆ՝

Հաստատել:

ՄԱՐՏՆՉՈՂ ԱՆԱՍՏՎԱԾՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ
ԵՒ ՀԱԿԱԿՐՈՆԱԿԱՆ ՔԱՐՈԶՉՈՒԹՅԱՆ ՎԻՃԱԿԻ ՄԱՍԻՆ

(ՀԿ(բ)Կ ԿԿ Բյուրոյի 1938 թ. մարտի 27-ի որոշումը)

ԿԿ Բյուրոն նշում է, որ հակակրոնական քարոզչությունը՝ որպես կուսակցության քարոզչության կարեւորագույն բաղկացուցիչ մաս, մինչ այժմ Հայաստանում ծայրահեղ անբավարար է ծավալվել:

Հայաստանի Մարտնչող Անաստվածների միության Կենտրոնական Խորհուրդը հավատացյալների շրջանում հակակրոնական քարոզչության լայն ծավալման իր վրա դրված խնդիրները չի կատարել, այդ աշխատանքին ԽՍՀՄ գերագույն Խորհրդի ընտրությունների շրջանում բացահայտված գիտական աշխատողների կադրերին, ուսուցիչներին, բժիշկներին, գյուղատնտեսներին, կուսակցական-կոմերիտական ագիտատորներին եւ անկուսակցական բոլշևիկներին չի ներգրավել:

Հայաստանի ՄԱՄ ԿԽ վատ է ղեկավարել ՄԱՄ ստորին կազմակերպություններին եւ շրջանային Խորհուրդներին, եւ չի ապահովել Մարտնչող Անաստվածների միության Համահայկական կոնֆերանսի նախապատրաստումը եւ գումարումը:

ՄԱՄ ղեկավար կազմում, ինչպես՝ կենտրոնում, այնպես էլ՝ որոշ շրջաններում, ներթափանցել են ժողովրդի թշնամիներ (Դաբաղյան, Հուսեյնով, Ս. Շահվերդովա, Պ. Պետրոսյան եւ ուրիշներ), հետամուտ լինելով ՄԱՄ քայքայմանը եւ լուծարմանը:

¹⁶ Հարությունյան Գրիգոր (1900–1957): 1937–1953 թթ.՝ ՀԿԿ ԿԿ 1-ին քարտուղար:

Որոշ շրջաններում ([Երեւանի] Ստալինյան եւ այլն) կուսակցության քաղկոմները եւ շրջկոմներն այդ գործին ձեւական մոտեցում էին ցուցաբերում եւ չէին հասել ՄԱՄ աշխատունակ կազմակերպությունների ստեղծմանը եւ ծավալել լայն ու ամենօրյա հակակրոնական քարոզչություն հավատացյալների շրջանում: Հակակրոնական քարոզչությունից մի կողմ էն կանգնած կոմերիտական, արհմիութենական կազմակերպությունները եւ ժողովրդական կրթության մարմինները: Պարբերական մամուլը՝ ինչպես կենտրոնական, այնպես էլ՝ շրջանային, չի լուսաբանում հակակրոնական քարոզչության հարցերը եւ չի մերկացնում եկեղեցականների եւ աղանդավորների թշնամական որոշ կոնկրետ փորձերը:

Օգտվելով պարբերական հակակրոնական աշխատանքի բացակայությունից հետադիմական հոգեւորականությունը եւ եկեղեցական-աղանդավորական ակտիվի թշնամական տարրերը մի շարք շրջաններում (Վաղարշապատ, Աշտարակ, Սիսիան, Դիլիջան, Երեւան եւ այլն) աշխուժացրել են իրենց աշխատանքը, փորձեր անելով իրենց ազդեցության տակ պահել աշխատավորության հետամնաց խավերին:

ՀԿ(Բ)Կ ԿԿ Բյուրոն որոշում է.

1. Դեկավարության ուժեղացման համար Խորհրդի քարտուղար ընկ[եր] Անտոնյանին ազատել աշխատանքից, հաստատելով նրան Դասախոսական խմբի վարիչ: Խորհրդի քարտուղար երաշխավորել ընկ[եր] Մելքոն Մելքոնյանին:

ԿԿ ԱՔԲ-ին՝ 3-օրյա ժամկետում ընտրել Կենտրոնական Խորհրդի Նախագահի թեկնածու եւ ներկայացնել ԿԿ Բյուրոյի հաստատմանը:

2. ՄԱՄ հանրապետական կոնֆերանսի գումարումը տեղափոխել ս.թ. հունիս ամսին:

3. Պարտավորեցնել Հայաստանի ՄԱՄ ԿԽ-ին՝ ներգրավմամբ գիտական աշխատողների, շրջանների հիմնարկների եւ մշակութային ուժերի (բժիշկներ, գյուղատնտեսներ, ուսուցիչներ), օգտագործելով կուսակցական-կոմերիտական ակտիվի ագիտացիոն-քարոզչական ուժերը, կազմակերպել պարբերական հակակրոնական քարոզչություն հավատացյալ աշխատավորության շրջանում, լայնորեն կիրառելով անհատական եւ խմբակային քարոզչության եղանակները ընտրական տեղամասերում, թաղամասերում:

ՄԱՄ Կենտրոնական Խորհրդին՝ ուժեղացնել հրահանգչական ապարատը փորձված աշխատունակ աշխատողներով եւ ապահովել ՄԱՄ ստո-

րին կազմակերպությունների եւ շրջխորհուրդների կենդանի օպերատիվ ղեկավարում, խստորեն ստուգելով այդ կազմակերպությունների կադրերին եւ աշխատանքը:

4. Պարտավորեցնել Հայաստանի Կ(բ)Կ քաղկոմների եւ շրջկոմների քարտուղարներին, որտեղ դեռեւս չեն վերականգնվել ՄԱՄ ստորին կազմակերպությունները եւ չեն գումարվել ՄԱՄ շրջանային կոնֆերանսներ, ոչ ուշ քան ապրիլի 25-ը ավարտել այդ աշխատանքը, ապահովելով կոնֆերանսների գումարումը անձնական ղեկավարությամբ:

5. ՀԿ(բ)Կ Քաղկոմներին եւ Շրջկոմներին՝ հաշվի առնելով այն, որ կարող են օգտագործվել ազիտ-քարոզչական եւ մշակութային ուժերը, շրջաններում հակակրոնական աշխատանքի համար իրականացնել նրանց հետ տասնօրյա սեմինարներ եւ կազմակերպել պարբերական քարոզչություն կոլտնտեսություններում, խորհտնտեսություններում, դպրոցներում, ձեռնարկություններում եւ այլն, հակակրոնական խմբակներում հավատացյալներին ներգրավելով, նրանց հետ խմբակային եւ անհատական ազիտըրույցներ, դասախոսություններ եւ ազիտ-գրականության ընթերցանություն իրականացնել:

6. ՀԿ(բ)Կ ԿԿ Մամուլի բաժնին՝ կենտրոնական եւ շրջանային թերթերի էջերում հակակրոնական քարոզչության հարցերը ապահովել պարբերական խորհրդատվությամբ, պարզաբանելով Հայաստանի ՄԱՄ ԿԽ օգնությունը վերահրատարակության եւ աշխատանքի մասին հրահանգները, ինչպես նաեւ՝ 1938 թ. ոչ պակաս 6 հակակրոնական գրքույկ եւ գիրք հայերեն լեզվով վերահրատարակման ապահովումը:

7. Հանձնարարել ՀԿ(բ)Կ Երեւանի Քաղկոմին ստեղծել ՄԱՄ Քաղխորհուրդ եւ միջոցներ գտնել ազատված աշխատողների վարձատրման համար:

8. Ռադիոհեռարձակման կոմիտեին՝ ՄԱՄ ԿԽ հետ համատեղ պարբերաբար կազմակերպել հակակրոնական նյութերի (զեկույց, դասախոսություն, գեղարվեստական գրականության ընթերցանություն) բարձրախոսով եւ ռադիոյով հաղորդումներ:

9. Պարտավորեցնել ՄԱՄ ԿԽ-ին ԼուսԺԿ հետ՝ ընդգրկելով արհմիություններին եւ արհեստագործական կոոպերացիային, կազմակերպել 3-ամսյա դասընթացներ 40 մարդու համար, անհրաժեշտ ազիտկադրերի պատրաստման համար, հատուկ ուշադրություն հատկացնելով դրան-

ցում ազգփոքրամասնությունների աշխատողների (ազրբեջանցիներ եւ այլն) ներգրավմանը:

10. Հանձնարարել Հայաստանի ԺԿԽ-ին գտնել անհրաժեշտ միջոցներ Մարտնչող անաստվածների միության նյութական բազայի ստեղծման, Կենտրոնական, քաղաքային եւ խոշոր շրջանային հորհուրդների աշխատակիցների վճարման համար:

11. Հանձնարարել ՄԱՄ ԿԽ-ին քննարկել Հայաստանում հակակրոնական թանգարանի բացման հարցը, ծրագրելով բացումը 1938 թ.: Միաժամանակ, ԺԿԽ-ին՝ պաշտամունքի գծով հատուկ հանձնաժողով ստեղծել, կարգավորել պաշտամունքային շենքերի հաշվառումը եւ հսկողությունը, եւ ապահովել փակվող պաշտամունքային շենքերի հավուր պատշաճի օգտագործումը եւ շրջգործկոմների աշխատանքների նկատմամբ հսկողությունը:

12. Երեւանի Քաղխորհրդին՝ փնտրել ՄԱՄ ԿԽ համար համապատասխան շինություն:

13. ՀԿ(բ)Կ քարոզչության եւ ագիտացիայի բաժնին՝ շրջաններում հակակրոնական քարոզչության եւ ագիտացիայի ծավալման ամենօրյա ստուգում եւ հսկողություն հաստատել, ապահովելով ՄԱՄ շրջանային կոնֆերանսների ղեկավարումը եւ հանրապետական կոնֆերանսի նախապատրաստման եւ հաստատված ժամկետում գումարման կազմակերպումը:

ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 18, գ. 28, թթ. 133, 142–143: Բնագիր: Մեքենագիր: Թարգմ. ուսու.:

ԹԻՎ 58

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ №8

ՀԿ(բ)Կ ԿԿ Բյուրոյի նիստի, 23 հունիս 1938 թ.

ԼՍԵՑԻՆ՝

26. Մարտնչող Անաստվածների Միության Կենտրոնական հորհրդի նախագահի մասին:

ՈՐՈՇԵՑԻՆ՝

ՄԱՄ Կենտրոնական հորհրդի նախագահ ընտրել Արշակ Օգանեզովին:

ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 18, գ. 32, թ. 153: Բնագիր: Մեքենագիր:

Թարգմ. ուսու.:

ԹԻՎ 59

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ №23

Հայաստանի Կ(բ)Կ ԿԿ Բյուրոյի նիստի, 4 օգոստոս 1938 թ.

ԼՍԵՑԻՆ՝

8. Էջմիածնի վանքի եւ կաթողիկոսարանի մասին (Գր. Հարությունյան):

Արտահայտ[վեցին] հավորոստյանը¹⁷, Մ. Պապյանը¹⁸, Խ. Հակոբջանյանը, Ա. Փիրուզյանը¹⁹:

Նկատի ունենալով, որ եղած նյութերը²⁰ մերկացնում են Էջմիածնի կաթողիկոսությունը խորհրդային իշխանության եւ հայ ժողովրդի դեմ պայքարում՝ փակել Էջմիածնի վանքը, դարձնելով այն թանգարան, նոր կաթողիկոսի ընտրություններ չանցկացնել եւ լուծարել հայ հոգեւորականության կենտրոնը՝ Էջմիածնի կաթողիկոսությունը:

Խնդրել ՀամԿ(բ)Կ-ին հաստատել:

ՀԱԱ, ֆ. 1, Ց. 18, գ. 36, թթ. 23–24: Բնագիր: Մեքենագիր: Թարգմ. ուսու.:

ԹԻՎ 60

[ԳՐԻԳՈՐ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԻ ՆԱՄԱԿԸ ԻՈՍԻՖ ՍՏԱԼԻՆԻՆ]

Գաղտնի

ՀամԿ(բ)Կ ԿԿ

Ընկեր Իոսիֆ Վիսարիոնի Ստալինին

Հայաստանում, սահմանից 10–12 կմ հեռու գտնվող Վաղարշապատ շրջանային կենտրոնում, մինչ այժմ գործում է Էջմիածնի վանքը, որտեղ գտնվում է արտասահմանից հայ հոգեւորականության ուղարկած միջոցներով գոյություն ունեցող հայկական կաթողիկոսի նստավայրը:

Հայաստանի Կ(բ)Կ ԿԿ տրամադրության տակ եղած Հայաստանի դավաճանական նախկին ղեկավարության գործով նյութերը մերկացնում են կաթողիկոսարանի հակախորհրդային գործունեությունը եւ Հայաստանում դաշնակների կազմակերպությունների ստեղծման գծով նրա աշխատանքը:

¹⁷ Խվորոստյան Վիկտոր (1903–1939): 1937–1939 թթ.՝ ՀեՍՀ ՆԳԺԿ կոմիսար: Գնդակահարվել է: Ռուս:

¹⁸ Պապյան Մացակ (1901–1962): 1937–1953 թթ.՝ ՀեՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության նախագահ:

¹⁹ Փիրուզյան Արամ (1907–1996): 1937–1943 թթ.՝ ՀեՍՀ ԺԿՆ նախագահ:

²⁰ Նշյալ նյութերը չհայտնաբերվեցին:

Հայկական հոգեւորականութիւնը կաթողիկոսի ընտրութեան ժամանակ ընդունված խորհրդային իշխանութեան հանդեպ լոյսալուծեան մասին որոշումներով եւ հռչակագրերով քողարկվելով, Հայաստանում ամբողջ ժամանակ քայքայիչ լրտեսական աշխատանք է վարել՝ կապված լինելով արտասահմանում գտնվող դաշնականների, ռամկավարների եւ այլ «հասարակութեանների» հակահեղափոխական կուսակցութեանների կենտրոնների հետ:

Վերջերս մահացած Խորեն Մուրադբեկյան կաթողիկոսը²¹ դաշնականների կուսակցութեան գործուն անդամ էր եւ հակահեղափոխական աշխատանքում կապված էր Խանջյանի, Տեր-Գաբրիելյանի եւ Հայաստանում աջ-տրոցկիստական կենտրոնի այլ անդամների հետ:

1937 թ. էջմիածնի կաթողիկոսարանում աշխատել է 70–75 հոգի հոգեւոր անձ, որոնց մեծ մասը մեր կողմից ձերբակալվել է ակտիվ հակահեղափոխական աշխատանքի համար:

Ներկայումս էջմիածնի կաթողիկոսարանում մնացել է դաշնակ հանդիսացող եւ հակախորհրդային տրամադրված 7 հոգի կրոնական պաշտամունքի սպասավոր:

Հայաստանի Կ(բ)Կ ԿԿ քննարկելով էջմիածնի վանքի եւ կաթողիկոսարանի հարցը, որոշեց՝ նկատի ունենալով, որ ունեցած տեղեկութեանները մերկացնում են էջմիածնի կաթողիկոսարանը Խորհրդային իշխանութեան եւ հայ ժողովրդի դեմ ակտիվ պայքարում՝ փակել էջմիածնի վանքը, դարձնելով այն թանգարան, նոր կաթողիկոսի ընտրութեաններ չիրականացնել եւ լուծարել հայ հոգեւորականութեան կենտրոնը — էջմիածնի կաթողիկոսութեանը:

Խնդրում ենք ՀամԿ(բ)Կ ԿԿ հաստատել:

Հայաստանի Կ(բ)Կ ԿԿ ԲԱՐՏՈՒՂԱՐ

Գր. Հարությունյան²² [ստորագրություն]

ք. Երեւան

4-VIII-1938 թ.

№5558/գ[աղտնի]

ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 18, գ. 79, թթ. 41–42: Բնագիր: Մեքենագիր: Թարգմ. ռուս.:

²¹ Խորեն Ա. Մուրադբեկյան (1873–1938): Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս (1932–1938): Խեղդամահ է արվել 1938 թ. ապրիլի 6-ին:

²² Հատկանշական է, որ Գրիգոր Հարությունյանը՝ ի տարբերություն այս մեկի, Մոսկվա հղված բազմաթիվ գրությունների տակ ստորագրել է «Հարությունով» կամ «Արուտինով»:

РЕЗЮМЕ

Протоколы руководящих органов Центрального комитета Коммунистической партии Армении (Президиума (Бюро) и Секретариата), содержащие довольно интересную информацию о политике Коммунистической партии в отношении Армянской Апостольской Церкви и религиозных вопросах, являются важным источником с точки зрения объективного представления проблемы.

Документы, переведенные с русского языка, публикуются впервые. В советское время они были помечены как «Секретно», «Совершенно секретно», «Особо секретно».

SUMMARY

The minutes of the governing bodies of the Central Committee of the Communist Party of Armenia (Presidium (Bureau) and Secretariat), containing quite interesting information about the policy of the Communist Party towards the Armenian Apostolic Church and religious issues, are an important source from the point of view of an objective presentation of the problem.

The documents are published for the first time in translation from Russian. In Soviet times, they were marked as “Secret”, “Confidential”, “Top secret”.

